

Szakmai zárójelentés az OTKA PD 78132. számú kutatási projekthez

A kutatás célkitűzései

A célkitűzésem az volt, hogy a térség középkori mezővárosainak történetét elsősorban primer források, azaz a települések (úgy mezővárosok, mint falvak) saját kiadványai alapján vegyem vizsgálat alá. Ezek mellett leginkább a helyi forrásokat (plébánosi, várnagyi, polgári, officiális oklevelek és missilisek) kívántam felhasználni. Természetesen, mindezek mellett az országos oklevéladók által kibocsátott különféle típusú forrásokat sem nélkülözhettem (privilegiumok, perjogi és birtokjogi témájú források) a kutatás során, de leginkább azokat próbáltam felhasználni közülük, amelyek a mezővárosi önkormányzatiság és a mezővárosi polgári lét jellemzőire vonatkozólag nyújtanak számunkra információt.

Alapvetően a mezővárosi önkormányzat (feladatkör, jogi háttér, illetékesség, földesúr és polgár viszonya, tanácsszerkezet stb.), a társadalom (ingatlanbirtoklás és hivatali szerep összefüggései), és a szokásjog volt az, amely a vizsgálat fókuszában szerepelt. Mindezek mellett egyfajta összképet is kívántam nyerni a térség településfejlődésével kapcsolatosan, ami továbbvezethet minket a mezővárosok tipológiájának kérdéséhez is.

A kutatás menete, új szempontok és a munka lefolyását meghatározó tényezők.

A kutatás első felében a rendelkezésre álló idő nagy részét az említett források összegyűjtése és részletesebb feltárása töltötte ki. Ehhez a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményének digitális adatbázisát használtam fel (DL-DF). Az oklevelekről ezután a Levéltárban fénymásolatot készítettem. A művelet során – vidéki lévén – nagyjából 10 alkalommal kutattam a levéltárban. Az oklevelek feltárásában hatalmas segítséget jelentett, hogy a teljes középkori anyag 2011-től digitális formában, interneten is elérhetővé vált. Ennek köszönhetően több forrást – így például Miskolc város kéttucatnyi saját kiadványát – már nem volt szükséges kifénymásolni.

A források számát növelte, hogy Lakatos Bálint, az ELTE PhD ösztöndíjasa több, általam nem ismert oklevélre is felhívta a figyelmemet. Ezek a következő településekhez köthetők: Ajak, Csenger, Detrihvágás, Hódos, Hosszúmező, Huszt, Mada, Meggyes, Nagyhatvan, Surány, Szacsur, Szalárd, Szekeres (=Szepsi), Técső, Túr, Váradolaszi, Vári. E forrásoknak a vizsgálatba történő bevonása némileg kitágította annak földrajzi határát is.

Néha komoly fejtörést is okoztak a felhasználandó oklevelek. Mivel a térség mezővárosainak nagy része rendelkezett német ajkú lakossággal, várható volt, hogy lesz majd néhány német nyelvű irat is közöttük, azonban ezek száma végül egy-két tucatnyira rúgott, amelyek egyébként Csetnek, Dobsina, Hannusfalva, Héthárs, Illésfalva, Jósza, Kurima, Lubló, Meinhardorf, Rozsnyó, Szepsi, Sztropkó és Varannó települések által kibocsátott oklevelek voltak. Leginkább a környező civitasokkal folytatott levelezésben használták a települések a német nyelvet, míg az országos szervekkel és a környékbeli nemességgel egyaránt latinul tartották a kapcsolatot. Német forrásolvasásban sajnos nem vagyok jártas, de szerencsére a felsorolt oklevelek nagy része az eperjesi, illetve a bártfai levéltár anyagában szűkszavú módon, de ki van adva, illetve olyan is előfordult, hogy az oklevél jelzete alatt magyar vagy latin fordításban is szerepelt az oklevélszöveg.

A várt anyaghoz képest további meglepetést okozott, hogy a primer források nagyobbik része nem a korábban általam vizsgált hegyaljai anyaghoz hasonló birtokjogi jellegű irat volt, hanem mindennapi ügyekkel foglalkozó, általában a mezőváros és valamely város vagy nemes közt zajló levelezés. Ebből következik, hogy ezek az oklevelek a mezővárosi tanács és annak társadalmi összefüggései vizsgálatához kevésbé használhatók csak fel, mint arra korábban számítottam, hiszen a tanácsról, annak tagjairól csak szűkszavúan, ingatlanbirtoklásról meg általában egyáltalán nem nyilatkoznak, annál szemléletesebben

mutatják be azonban a magisztrátus szerteágazó feladatköreit, különféle szerepvállalását. A disszertációmban korábban feltárt Patak környéki, főként helyi ingatlanforgalommal kapcsolatos mezővárosi írásbeliség igazából csak Miskolcon, Beregszászon és Szatmár (Németi) mezővárosokban volt hasonló formában megfigyelhető.

Több oklevél különféle szempontok alapján kiesett a vizsgálatból. Néhány példa: mire feldolgoztam a Szatmár megyében található Meggyes mezővárosnak tulajdonított kilenc oklevelet, egyértelművé vált, hogy valójában az erdélyi szász város, Medgyes kiadványairól van szó. A zempléni Újlak mezővárosának hitt hét kiadvány valójában a délvidéki Újlakhoz köthető, míg a Bereg megyében található, Surányhoz kapcsolódónak vélt oklevél ugyanilyen módon nem ezzel a településsel, hanem az északnyugati országrészben található Suránnyal hozható kapcsolatba. Levéltári hibával is szembesülnöm kellett. Az adatbázisban Regéc település által 1488-ban kibocsátott tanúkihallgatási jegyzőkönyvként szereplő forrás (DL 19421) valójában a Zsolna környéki Rajec oppidum kiadványa, azaz olvasati hiba okozott itt félreértést.

A kutatás során 41 mezőváros 210 oklevelét, illetve 12 község 14 oklevelét vizsgáltam kéziratos formában (a források részletezését lásd majd lentebb), azaz 224, közösségek által kiadott oklevelet tártam fel. Az emellett felhasznált birtok- és perjogi témájú források számát pontosan nem tudom meghatározni, de mindenképp az említett mennyiség sokszorosáról van szó. Ezek egy részét szintén kéziratos (fénymásolt és digitális) formában, másik részüket pedig kiadott, latin szövegű vagy regeszta alakban olvastam. Ezek a források képezték tehát a munka alapjait.

Az oklevelek egy részét manuálisan írtam át, egy részét azonban csak adatbázisban rögzítettem, továbbá megjelenés alatt van kereken 30, korábban magyarul kiadatlan oklevél regesztája is, a mezővárosi szokásjogot összefoglaló tanulmányom mellékleteként. Az oklevelek feldolgozása során az azokból nyerhető, társadalomtörténeti jellegű és önkormányzatra vonatkozó információkat két adatbázisban rögzítettem. A mezővárosi polgársággal kapcsolatos adatbázisban – a hegyaljai településekkel együtt – nagyjából 3000 adatsor (azaz személy) található. Ennek hozzávetőlegesen 90%-a mezővárosi polgár, a maradék nemes, klerikus és városi polgár volt. Az egyes adatsorokhoz 26 adatoszlop tartozik, amelyekben különféle, az illetővel kapcsolatos jellemzők (hivatalviselés, lakóhely, foglalkozás, családi kapcsolatok, birtokok stb.) kerültek rögzítésre. A Zemplén megye és tágabb környéke mezővárosainak ingatlanforgalmi szokásjogát összesítő adatbázis 234 oklevelet tartalmaz ugyanennyi adatsorban. Az adatsorokhoz tartozó 25 oszlopban az oklevelekben szereplő jogszokásokat és az oklevelek legfontosabb jellemzőit részleteztem.

A források birtokbavételével párhuzamosan haladt a munkatervben is célként meghatározott szlovák nyelvű szakirodalom feldolgozása. Az volt az alapvető elképzelésem, hogy a térségre vonatkozó, szlovákiai várostörténeti szakmunkákról egyetemi hallgatók segítségével tömör, de lényegre törő és részletes magyar nyelvű összefoglalókat készítsünk, ami alapján akár hivatkozni is lehet majd rájuk a későbbiekben. Azért is döntöttem az összefoglalók mellett, mert a szakfordítás horribilis összegeket igényel, ráadásul utólag bármikor kiderülhetett volna, hogy az adott tanulmány lefordítása teljesen szükségtelen, s így pénzkidobás volt.

A feladatot végül az ELTE PhD hallgatója, Demmel József végezte el lelkiismeretesen, megbízási szerződés keretében. Összesen 16 cikket olvasott el, amelyek összterjedelme eredetileg 257 oldalra rúgott, a belőlük írt összefoglalók pedig csaknem 58.000 leütést tesznek ki. Munkája értékét az is növeli, hogy a források feltárását, a szlovák nyelvű adatbázisok böngészésétől a fénymásolásig szintén ő végezte. A kutatási többletkeret (azaz a megszűnt 13. havi fizetés összegével megnőtt összeg) felhasználásával szerettem volna, ha folytatja a munkát és további cikkeket dolgoz fel, de ezt végül is családi okok miatt már nem tudta vállalni. Mivel közben 2 év eltelt, a kutatás utolsó évében Debrecenben igyekeztem olyan hallgatót találni, aki folytathatná a feladatot. Eleinte úgy tűnt, mind a szlovák, mind az orosz

nyelvű szakirodalom feldolgozásához meg van a megfelelő ember, ám az utolsó pillanatban – számomra meglepő és érthetetlen módon – mindketten visszamondták a megbízást. Így tehát meg kellett elégednem az eddig átírt cikkekkel. Tegyük hozzá, hogy a munkatervben az akkori pénzügyi lehetőségek függvényében általam kitűzött mennyiséget az átírás így is jócskán teljesítette.

A kutatás előrehaladásával új szempontok is kikristályosodtak.

Először is, egyre inkább világossá vált, hogy a mezővárosok társadalomtörténeti vizsgálatához feltétlenül szükséges a mezővárosi személynevek szilárd módszertanon alapuló elemzése is, amit két, metodikai jellegű tanulmányban próbáltam ki a gyakorlatban. Úgy vélem, hogy ez a kis nyelvészeti jellegű „kitérő” mindenképpen indokoltnak tekinthető (az ezzel kapcsolatos elemzések ismertetését lásd alább).

Szintén új fejlemény volt, hogy felfigyeltem az eperjesi levéltár középkori anyagában egy remek forráscsoportra. A 27, főként megyei kiadású oklevél alapján a város, illetve a környező mezővárosok és falvak Eperjesre költözni akaró jobbágysága a 15–16. században folyamatosan harcolt a költözési jog érvényesítéséért. Az oklevelek feldolgozása mellett egyúttal tömören összefoglaltam a költözési jog középkori, dekrétumok alapján megragadható alakulását is.

Két olyan „mellékágon” is elindultam továbbá, melyek kevésbé közvetlenül kapcsolódnak a mezővárosok történetéhez. Először is, ráakadtam az eperjesi levéltár anyagában két mészszámadásra, és mivel a mészégetés középkori történetével eddig szinte alig foglalkozott a szakirodalom, a témából országos adatgyűjtést végezve írtam egy összefoglaló tanulmányt. Ebben nagy figyelmet fordítottam Bártfa és Eperjes városok közösségi keretek között zajló mészégetésére, már csak azért is, mert a témára vonatkozó forrásadottság szempontjából a két város levéltára igen jól áll. A két település mészforgalmában a környékbeli soltsz falvak és mezővárosok kulcsszerepet játszottak: lakóik rendszeresen adtak el, vagy égettek meszet a polgároknak.

Másrészt, a korábbi hegyaljai kutatásaimra is támaszkodva és a szőlőművelés és bortermelés kérdését információ-történeti szempontból megközelítve összegyűjtöttem azokat a forrástípusokat, amelyek a szőlő elültetésétől a bor eladásáig elősegítették a szőlőbirtok alapítását, művelését, elidegenítését, valamint a borkereskedelem megszervezését és lebonyolítását. A vizsgálat annyiban kötődik a kutatási tervhez, hogy a felhasznált oklevelek nagyobb fele a régió mezővárosaival kapcsolatosak.

Végezetül egy, a kutatás menetét befolyásoló eseményről kell beszámolnom. 2011. május 7-én váratlan betegség következtében életmentő műtétet hajtottak végre rajtam. A dolog rövid távú következménye két konferencia-előadás lemondása volt. Mivel azonban ezzel kb. egy teljes hónapra kidőlttem a sorból, a felépülés után az amúgy feszesre tervezett utolsó éves feladataimat nem tudtam már teljes mértékben megvalósítani. A betegségetől a projekt befejeztéig eltelt időszakban korábbi vállalásaimnak megfelelően így is négy konferencián adtam elő (ebből kettő külföldön, angol nyelven), megírtam négy tanulmányt (egy angolul), az említett információ-történeti témájú tanulmányt jelentősen átdolgoztam, továbbá egy népszerűsítő jellegű cikk és két, már korábban az érdekeltekkel megbeszélte – amúgy várostörténeti témájú – recenzió kéziratát is elkészítettem. Így pedig már nem maradt arra idő, hogy terveimnek megfelelően a vizsgált térség mezővárosairól egy összefoglaló tanulmányt is készítek (igaz, az összefoglaló nem is szerepelt a munkaterv célkitűzései között).

A kutatás kézzelfogható eredményei: konferencia-előadások és publikációk.

Az OTKA támogatásával az eltelt három évben kilenc előadást tartottam különböző fórumokon, ebből kettőt külföldön. Az utolsó évre hét konferenciára jelentkeztem előadónak, de ebből kettőről említett betegségem miatt kellett lemondanom, egy pedig végül is nem került a projekt időtartama alatt megrendezésre.

A megtartott előadások:

1. *Középkori személynevek társadalomtörténeti forrásértéke (abaiji és zempléni jobbágynevek példáján)* IV. Helynévtörténeti szeminárium. Vasvár, 2009. június 2.
2. *Az információáramlás és az írásbeliség szerepe a középkori szőlőművelésben és borkereskedelemben.* A kommunikáció története. (A Hajnal István Kör konferenciája). Miskolc, 2009. augusztus 28.
3. *A középkori városfogalom meghatározása: funkcionális és földrajzi szempontok alkalmazása az európai és a magyar történettudományban.* Új tendenciák a modern tudományban. Hatvani István Szakkollégium. Debrecen, 2010. április 14.
4. *A helynévi eredetű személynévképzés motivációja a középkori Bács és Bodrog megyékben.* V. Helynévtörténeti szeminárium. Síkfőkút, 2010. május 28.
5. *Adatok a középkori magyar jobbágyság városba költözéséhez.* A város és társadalma. (A Hajnal István Kör konferenciája) Kőszeg, 2010. augusztus 27.
6. *A mezővárosi polgárság kegyes adományai a középkori Magyarországon.* Debrecen 650 éves. Várostarténeti konferencia. Debrecen, 2011. május 26.
7. *Pious donations in medieval Hungarian cities and market-towns. (Kegyes adományok a középkori magyar városokban és mezővárosokban).* International Medieval Congress. Leeds, 2011. július 14.
8. *Personal names and society in medieval Hungarian villages and market-towns. (Személynevek és társadalom a középkori magyar falvakban és mezővárosokban).* 24th International ICOS Congress of Onomastic Sciences: "Names in daily life". Barcelona, 2011. szeptember 8.
9. *Földesúr és mezőváros a középkori Magyarország északkeleti részén.* III. Magyar várostörténeti konferencia. „Állandóság és változás a Kárpát-medence városfejlődésében a 18. század végéig”. Budapest, 2011. november 14.

A publikációk megjelenése már a projekt első évében megindult, de az igazán jelentős időszak ebből a szempontból a 2011 volt, illetve a 2012 lesz. Több közlemény konferencia-előadás formájában is elhangzott. A három év alatt elkészült, egymástól független közlemények összterjedelme – bár, gyorsan tegyük hozzá, nem ez a legfontosabb minősítője az elvégzett munkának – nagyjából 554.000 leütésnyi. A cikkek megjelent csoportja a DEA repertóriumában került elhelyezésre.

A tanulmányok közül – ahogyan azt már említettem – néhány lazábban kapcsolódik csak a témához (6., 7., 10.), de ezek is jelentős mezővárosi anyagon, illetve főként a projekt során vizsgált régióban végzett anyaggyűjtésen alapulnak. Megjegyzendő, hogy a 6. számú cikket – a szerkesztőktől kapott információ alapján – az éves OTKA jelentésben szerepeltettem, de két év elteltével úgy tűnik, a megjelenésből már nem lesz semmi. Éppen ezért a tanulmányt átdolgozva és terjedelmét harmadával megnövelve az Aetas idei, információ-történeti tematikájú számába (10.) küldtem el, ahonnan pozitív visszajelzést kaptam, jelenleg megjelenésre vár.

Megjelent publikációk:

1. *Újabb adatok a középkori jobbágyi-mezővárosi személynévadás kérdéséhez.* Névtani Értesítő 31 (2009) 47–61. [48.084 karakter]
2. *Jobbágyi migráció és személynévadás a 16. század eleji Bács és Bodrog megyében.* Helynévtörténeti Tanulmányok 6 (2011) 175–195. [53.719 karakter]
3. *Mezővárosi polgárok kegyes adományai a középkorban.* In: Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. (Speculum Historiae Debrecen iense. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézet Kiadványai 7.) Szerk. Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás. Debrecen, 2011. 183–204. [63.601 karakter]

4. *15–16. századi parasztságunk városba költözésének jogi háttere és gyakorlata (Eperjes és a jobbágycastleöztözés)*. In: A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi, Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete. Budapest, 2011. 113–124. [33.551 karakter]
5. *Falu és város között. A középkori mezővárosok kutatásának újabb lehetőségei*. Élet és Tudomány 67 (2012) 7. sz. 2012. február 17. 207–209. [11.640 karakter]

Megjelenésre várnak:

6. *Az információáramlás és az írásbeliség szerepe a középkori szőlőművelésben és borkereskedelemben*. In: A kommunikáció története. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2009. augusztus 28-29-én tartott miskolci konferenciájának kötete. Budapest, 2010. (közlésre elfogadva, éves beszámolóban lejelentve, de jelen állás szerint a megjelenés időpontja, de lassan már ténye is erősen kérdéses) [33.746 karakter]
7. *Mészégetők és a mész forgalma a Mohács előtti Magyarországon*. In: Történeti Tanulmányok XVII. (Acta universitatis Debreceniensis series historica). Szerk. Velkey Ferenc. Debrecen, 2009. (megjelenés alatt, várható ideje: 2012 tavasz) [65.840 karakter]
8. *Personal Names and Society in Medieval Hungarian Villages and Market-towns*. 24th International ICOS Congress of Onomastic Sciences: "Names in daily life". CD-ROM. Barcelona, 2012. (megjelenés alatt, várható időpontja: 2012 második fele) [25.481 karakter]
9. *Rezidencia és városfejlődés: földesúr és mezőváros a középkori Magyarország északkeleti részén*. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 7 (2012) (közlésre elfogadva) [61.112 karakter]
10. *A középkori szőlőművelés és borkereskedelem információtörténeti vizsgálatának lehetőségei*. Aetas 27 (2012) 4. sz. (közlésre elfogadva) [43.143 karakter]
11. *A mezővárosi és falusi ingatlanforgalom jellemzői és szokásjoga a 14–16. századi Zemplén megyében és környékén*. Levéltári Közlemények 84 (2013) (közlésre elfogadva, várható megjelenés: 2013) [146.728 karakter]

Az elért, publikációkban megjelent, vagy megjelenés alatt álló eredmények részletezése.

1. A mezővárosi személynévadás és társadalmi vonatkozásai.

Mezővárosi keretek között az iparűzésre, a jobbágysági migrációra, az etnikai viszonyokra, és a jobbágyság családi összeköttetéseire – a forrásadottság egyoldalúsága miatt – szinte csak a személynévek vizsgálata jelent komolyabb lehetőséget. Kevés azonban az olyan munka, amely a középkori személynévadással történettudományi megközelítésben foglalkozik, holott e nélkül a társadalomtörténeti hasznosítás sem állhat biztos lábon.

A célom az volt, hogy a mezővárosi személynévadás általános jellemzőit és a 14–16. század között megfigyelhető változásait egy nagyobb mennyiségű, mezővárosi személynévanyag alapján elemezzem. Ehhez egy már korábban általam kiadott, a hegyaljai és környékbeli mezővárosok összesen 172 saját okleveléből kinyert, az 1303–1526 közti időszakból 1751 mezővárosi lakos nevét tartalmazó korpuszt használtam fel. A vizsgálat arra is lehetőséget adott, hogy a megkülönböztető nevek tipologizálását is elvégezzem.

A vizsgálat eredményei: 1. a névanyag a középkor folyamán mindinkább heterogénebbé vált; 2. a magyar névalakok elterjedése a független női nevek terén (gyakran özvegyasszonyok esetében) járt az élen, amely egyúttal talán a társadalmi presztízisük növekedését is jelzi; 3. ha a helynévből képzett személynévvel megnevezett egyén nagyobb távolságról érkezett a névadó közösségbe, a származási hely megnevezése gyakran jóval kevésbé pontos, mint akkor, ha a helyiek által ismert és a közelben lévő település volt az előző lakóhelye, ami remekül rámutat a jobbágyság földrajzi ismereteinek korlátaira; 4. az etnikai vonatkozású megkülönböztető nevek aránya a középkor végére stabil 3–4%-ot mutat, míg a helynévi

eredetűek aránya a korszak folyamán fokozatosan nőtt, ez pedig egyértelműen a mezővárosok élénk társadalmi fluktuációjának az eredménye; 5. ehhez hasonlóan alakult a foglalkozásnévi eredetű személynevek helyzete: arányuk évről-évre mind jelentősebbnek tűnik, ami a mezővárosi iparúzés egyre szélesebb körű térnyeréséről tanúskodik; 6. a személynévanyagból a magyar nyelvnek a mezővárosi írásbeliségben megfigyelhető nagyarányú középkorvégi elterjedésére is következtethetünk. A vizsgálat eredményeinek összefoglalására, az egyes névtípusok mezővárosokban megfigyelhető elterjedésére lásd az alábbi táblázatot!

Évek		Egyelemű		Két- és többelemű													
		magában álló	körülírási	apa nevéből képzett			helynévből képzett					megkülönböztető nevek				vegyes	egyéb
				filius-os	Gen.	puszta apan.	de	-i	puszta hn.	nép-név	tul.	foglalk.		tiszttség, státusz			
												lat.	m.				
1303–1333	db	17	22	33	–	1	2	–	–	–	4	1	–	–	1	–	
	%	20,9	27,1	40,7	–	1,2	2,47	–	–	–	4,9	1,2	–	–	1,2	–	
1334–1367	db	20	49	124	1	–	17	1	–	3	26	5	–	1	11	3	
	%	7,6	18,7	47,5	0,3	–	6,5	0,3	–	1,1	9,9	1,9	–	0,3	4,2	1,1	
1334–1367	db	8	19	25	5	11	3	–	3	1	13	2	–	3	3	7	
	%	7,7	18,4	24,2	4,8	10,6	2,9	–	2,9	0,9	12,6	1,9	–	2,9	2,9	6,7	
1334–1367	db	7	20	26	8	9	17	13	2	8	60	22	16	9	6	20	
	%	2,8	8,2	10,6	3,2	3,7	6,9	5,3	0,8	3,2	24,6	9	6,5	3,7	2,4	8,2	
1334–1367	db	5	20	5	14	13	3	10	6	6	36	7	11	8	12	13	
	%	2,9	11,8	2,9	8,2	7,6	1,7	5,9	3,5	3,5	21,3	4,1	6,5	4,7	7,1	7,6	
1334–1367	db	9	22	4	8	53	2	37	26	18	149	32	54	35	29	47	
	%	1,7	4,1	0,7	1,5	10	0,3	7	4,9	3,4	28,3	6	10,2	6,6	5,5	8,9	
1334–1367	db	4	35	–	1	69	3	53	11	17	119	6	54	32	27	53	
	%	0,8	7,2	–	0,2	14,2	0,6	10,9	2,2	3,5	24,5	1,2	11,1	6,6	5,5	11	

2. A jobbágyi migrációval kapcsolatos metodikai jellegű vizsgálat.

A mezővárosok vonzáskörzetének, a településrendszerben betöltött szerepének meghatározásakor leginkább a helynévből képzett személyneveket szokás felhasználni,

melyek elvileg elárulják nekünk, hogy melyik jobbágynak honnan érkezett a településre, azaz az oppidum mekkora szívóerőt gyakorolt a környező népességre. Történelemszereink rendszeresen, de mindenféle kritika nélkül szokták ezeket a neveket ilyen következtetések levonásához alkalmazni, holott a középkor végén az öröklődő családnevek megjelenésével már nem egyértelmű, hogy valóban beköltözést takar-e egy ilyen névtípus, pontosabban, hogy a beköltözés a forrás felbukkanásának időpontjára, avagy jóval korábbra tehető-e. Úgy láttam jónak, hogy mielőtt magam is hasonló fába vágnám a fejszemet, egy intenzív migrációjú, forrásgazdag régió személyneveinek vizsgálatával ellenőrzöm, hogy valóban megfelelő alapot jelentenek-e ezek a mezővárosi népességmozgás tanulmányozásához.

A választás a török háborúk miatt a középkor végén élénk migrációjú Bács és Bodrog megyékre esett, amelyek 1522. évi tizedjegyzékét (több ezernyi jobbágynévvel) Szabó István már fél évszázaddal ezelőtt kiadta.

Célom az volt, hogy megállapítsam, hogy a két megyében, illetve az azon belül elhelyezkedő tizedkerületekben mekkora volt a máshonnan a településekre költözők aránya és milyen mértékben élénkíthette a török veszély a vizsgálat során kritikusan kiválogatott és felhasznált 3200 személynév alapján is megfigyelhető népességmozgást. Mindezen túl a jobbágynév migráció alapvető, általános ismérveire nézve is vártam adatokat. A megyék, azon belül pedig a tizedkerületek népességmozgásának helyzetét a következő táblázatokban láthatjuk.

Bács megye	Összes név	Ebből helynévi eredetű	Délvidéki eredetű névnevek	A kettő összesen	Idegen megyéből származók a helynévi nevek között	Délvidéki megyék a helynévi nevek között
Processus 1	316	41	10	51	10	1
%		12,97%	3,16%	16,13%	24,39%	2,43%
Processus 2	492	65	23	88	26	10
%		13,21%	4,67%	17,88%	40%	15,38%
Processus 3	421	93	27	120	8	2
%		22,09%	6,41%	28,5%	8,6%	2,15%
Processus 4	282	39	17	56	13	8
%		13,82%	6,02%	19,85%	33,33%	20,51%
Processus 5	536	74	34	108	26	7
%		13,8%	6,34%	20,14%	35,13%	9,45%
Bács vm. összesen	2047	312	111	423	83	28
%	100%	15,24%	5,42%	20,66%	26,6%	8,97%

Bodrog megye	Összes név	Ebből helynévi eredetű	Délvidéki eredetű névnevek	A kettő összesen	Idegen megyéből származók a helynévi nevek között	Délvidéki megyék a helynévi nevek között
Processus 1	727	88	34	122	52	7
%		12,1%	4,67%	16,78%	59,09%	7,95%
Processus 2	488	61	35	96	22	6
%		12,5%	7,12%	19,67%	36,06%	9,83%
Bodrog vm. összesen	1215	149	69	218	74	13
%	100%	12,26%	5,67%	17,94%	49,66%	8,72%

A levonható következtetések:

- A megyék területén kb. 20%-ot tett ki a migrációban részt vevő népesség, amely az országos helyzetnél magasabb arány volt. Ez megerősíti az ilyen nevek hasznosításának létjogosultságát.

- b. A délvidékről származó parasztság befogadásában nagy szerepet játszott két fejlett mezőváros: Szond és Bodrog, valamint az azok közvetlen szomszédságában fekvő jobbágyszőlőfalvak, amelyeken a betelepülők nem szórtak, hanem általában kisebb tömbökben jelentek meg.
- c. Mezővárosok esetében a vonzáskörzet logikus módon és érzékelhetően nagyobb volt, mint a falvaknál. A falutelepülések szívóereje átlagosan kb. 20–30 km-ig hatott, a mezővárosoké ennél valamivel nagyobb lehetett.
- d. Az egyes tizedkerületek (vagy, ha úgy tetszik mikrorégiók) népességmozgásában igen nagy eltérések vannak. A migrációt számos tényező befolyásolta: a régiókban található települések fejlettsége, a természetföldrajzi tényezők, a dunai révek elhelyezkedése stb.). Ez a megyék közti vándorlásról is megfigyelhető.
- e. A származási hely megnevezése (településről, vagy régióról kapja-e a beköltöző helynévi vezetéknévét?) valóban függ a kibocsátó és a befogadó falu közti távolságtól.
- f. Összességében a helynévi eredetű személynevek a legtöbb esetben hitelesen tükrözik a parasztság költözését, mozgását.

3. A parasztság városba költözése Eperjes térségében. Jogi háttér és a gyakorlat.

A 14. századtól már mind szélesebb körű források által vizsgálható jobbágyszőlőzárással kapcsolatosan egyre több volt a konfliktus, a szökések, elhurcolások hatására a Zsigmond-kortól mind sűrűbben szabályozták dekrétumokban a költözés feltételeit és az azt megszegők büntetéseit. A tendencia azt mutatja, hogy az állam a megye révén egyre erőteljesebben próbált beleavatkozni a költözés menetébe, hogy ezzel is csökkentse az állandó konfliktusokat.

A vizsgálat során egyrészt összefoglaltam a jobbágyszőlőzárást a középkor folyamán meghatározó jogszabályokat, másrészt az eperjesi levéltár forrásanyaga alapján megállapítottam, hogyan harcolt jogi úton a város a beköltözést akadályozó környékbeli nemességgel a 15–16. század folyamán. Eperjes, amely a kérdésben egyébként más városokkal is konzultált, már az országos jogszabályba foglalás előtt eljutott oda, hogy a költözési engedélyt közvetlenül a megyétől szerezte meg az egyes jobbágyszőlők ügyében, nem pedig a földesúrtól, akivel nyilván nem is jutottak volna dűlőre. A vizsgálat megmutatta, hogy a jobbágyszőlő városba költözésének mértékét nem lehet elbagatellizálni, mert ha nem is tömegeket, de mindenképpen széles mezővárosi rétegeket érintett a kérdés.

4. A mezővárosi polgárság kegyes adományainak jellemzői.

Mind a városi polgárság, mind a nemesség, mind a klerikusok végrendeleteivel többször is foglalkozott már a szakirodalom, de a jobbágyszőlő végrendeletek (nehezebb feltárásuk és viszonylagos adatszegénységük miatt) nem számítanak népszerűnek ebből a szempontból, holott jelentős társadalomtörténeti vonatkozással bírnak.

A vizsgálat során hasznosított 89 végrendelet az alábbi településekre vonatkozó adatokat tartalmaz: Újhely (43 oklevél), Miskolc és Diósgyőr (közös 7), Telkibánya (6), Szikszó (5), Várad (3), Kapornak (3), Verőce, Patak, Hejce, Keresztúr, Tállya (2–2), illetve Nagymihály, Jászó, Kővár, Eger, Emőd, Tokaj, Liszka, Vizsoly, Vasvár, Mohács, Somogyvár és Csáktornya (1–1).

A leszűrhető következtetések:

- a. Az oklevelek közül 44-et mezőváros adta ki, azaz – köszönhetően annak is, hogy ezekben a testamentumokban főként ingatlanokról történik rendelkezés – az oppidumok érvényesíteni tudták ingatlanforgalmi illetékességüket a testamentumok esetén is, mégpedig az egyházzal szemben. Ez azért fontos eredmény, mert a többi

társadalmi réteg a végrendeletek során általában egyházi, vagy magánkiadványokban rögzítette rendelkezését.

- b. Viszonylag ritkák voltak a részletesebb adományok, azaz a pénz, ruha, ezüstnemű, de a gyertya- és miseadomány is. Ennek társadalomtörténeti, egzisztenciális oka lehet.
- c. A végrendelet tárgya szinte mindig ingatlan, nagyobb részben szőlőbirtok volt (az összes tétel 57%-a).
- d. A 99 egyházi kedvezményezett csaknem 2/3-a pálos kolostor volt.
- e. A kegyes adományok egyharmada donatio post obitummal történt. Szintén a társadalomtörténet keretei között kell keresni erre a magyarázatot.
- f. Főként özvegyasszonyok esetében gyakori volt, hogy a szőlőt nem művelte tovább, hanem megpróbálta azt életjáradékért cserében átadni egy egyháznak.

5. A földesúri rezidencia hatása egy mezőváros fejlődésére, három, eltérő típust alkotó település példája nyomán.

A földesúri rezidenciák (legyen szó világi vagy egyházi földesúrról) jelenléte egy településen különféle módon hatott a település fejlődésére. A vizsgálat során három földesúri székhelyül szolgáló város: Eger, Kisvárdá és Patak jellemzőit vetettem össze. Ezek alapján e három település három eltérő típust alkotott, s így a rezidencia jelenléte is mást és mást eredményezett a lakók szempontjából.

Eger egy kezdettől fogva egyházi tulajdonban lévő civitas volt, jobbágyi státuszú népességgel. Kisvárdá a magyar mezővárosi fejlődésnek úgymond mintapéldányát, azaz a szerves fejlődés eredményeképpen oppidummá vált településtípust testesítette meg, míg Patak sokáig fejlett királyi civitas volt, s amikor magánkézbe került, továbbra is széleskörű kiváltságokat élvezett. Egerben a város gazdasági lehetőségeit a püspök erőszakkal is biztosította, de mégsem tett erőfeszítéseket a város jogi kiváltságainak bővítéséért. Sőt, ennek épp az ellenkezője figyelhető meg, a püspök és káptalan földesúri hatalma a források alapján igen erős volt. Nyilván ennek az egyházi földesúri állásfoglalásnak, valamint a püspök és a káptalan kettős földesuraságának volt az eredménye az önkormányzati téren megfigyelhető szétagoltság is, amely gátolta a jogi szempontból történő városiasodás előrehaladtát.

Kisvárdá középkori története ugyanakkor kiválóan igazolja, hogy a mezővárosok fejlesztésében a legnagyobb szerepet a földesúr szándékai játszották, azok nagyrészt a céljaiknak megfelelően nyertek vagy nem nyertek el kiváltságokat és haladtak előre a városfejlődésben. Kisvárdán a Várdaiak egyáltalán nem voltak szűkmarkúak ezen a téren, így tudott az egykori falu fejlett mezővárossá válni a 15. századra.

Patakon a település az eladományozás után ugyan a szabad királyi városi rangot megadó 1429. évi privilégiumával nem tudott élni, viszont az önkormányzat és gazdasági jelentőség szempontjából továbbra is az ország fejlettebb helyei közé tartozott, az önkormányzat és a polgári identitás komoly tradíciói és presztízse folytán jogi lesüllyesztése lehetetlen küldetés lett volna a földesúrnak. A birtokosok itt is a kisvárdaihoz hasonló tudatos várospolitikát folytatták, azaz presztízis okok miatt arra törekedtek, hogy Patakot az országban játszott politikai súlyukat reprezentáló helyé tegyék.

A polgárság földesúrral szembeni függetlensége az utóbbi esetben lehetett csak igazán jelentős, míg gazdasági szempontból mindhárom település sokat profitált a földesúri székhely létből.

6. Az ingatlanforgalommal kapcsolatos joghasználat jellemzői a vizsgált térségben.

A térség Zemplénnel szomszédos területének ingatlanjogi viszonyait és consuetudoját az ezzel kapcsolatos táblázatom adatainak segítségével elemeztem. A főbb szempontok ismertetése:

Az ügyek írásba foglalása során itt is a mezőváros játszott a legnagyobb szerepet. Olykor ugyan megkérdőjelezték a tanács legitimációját az oklevéladás terén, de erre csak szörványadataink vannak.

- a. Részletesen végigvettem az elidegenítés motivációit az ingatlan rossz fekvésétől kezdve egészen a hála jeleként átadott birtokig.
- b. Részletesen elemeztem a zálogszerződések és ingatlanfedezetű kölcsönügyletek jellemzőit, menetét. Ugyanígy tettem a perekkel is.
- c. Ismertettem a felhasznált nagy mennyiségű forrás alapján az ügylet lefolyását, az aktus levelezéssel folytatott előkészítésétől a tanúskodás funkcióin, a tanúk személyén, a megbízottakon át egészen az áldomás alkalmazásáig.
- d. A birtoklás hosszú távú biztosításának számos eszköze volt: ilyen például az elővásárlási joggal rendelkezők nyilatkozata, a birtok előéletének részletes ismertetése és azok a helyi és országos jogban elterjedt, illetve helyileg módosult jogszokások, amelyek kivédtek az új birtokos elleni támadásokat.
- e. Több mezővárosban említik a helyi oklevelek a település consuetudo-ját a 15–16. században, ami a „polgári” identitás roppant fontos részét alkotta.

7. A régió mezővárosainak vizsgálata alapján levonható általános következtetések.

A vizsgálathoz a következő települések primer, azaz a magisztrátus által kiadott forrásait vizsgáltam, melyekből a fent említetteknek megfelelően volt néhány német nyelven íródott is: Aszaló (1 helyi kiadású oklevél), Bátor (2), Beregszász (9), Csenger (1), Csetnek (2), Debrecen (14), Eger (4), Fülek (1), Gálszécs (1), Hanusfalva (5), Héthárs (4), Hosszúmező (1), Huszt (3), Jászó (1), Jolsva (1), Kurima (6), Kisvárd (1), Lelesz (4), Lubló (5), Meinhardorf (1), Nagyhatvan (2), Miskolc (25), Nagymihály (2), Pásztó (1), Podolin (3), Rozsnyó (19), Sajószentpéter (4), Szalárd (1), Szepsi (3), Sziget (2), Szöllős (1), Sztropkó (23), Terebes (1), Técső (1), Varsány (5), Túr (6), Szatmár/Németi (17), Varannó (26), Váralja (1), Vári (1).

Jó néhány olyan falutelepülés is volt a területen, amely vagy a mezővárosi szint alsó határán létezett, vagy pedig (például a térség civitasai körzetében fekvő soltészfalvak némelyike) a környező városi gyakorlatot átvéve folytatott oklevéladást. Ezek a következők: Ajak (2), Detrihvágás (1), Hódos (2), Illésfalva (2), Jekelfalva (1), Jósza (1), Lök (1), Mada (1), Ruzska (1), Szacsúr (1), Szalka (1).

Néhány példát szeretnék arra felhozni, hogy a feldolgozott oklevelekből milyen információkat tudtam leszármazni. Az első ilyen témakör, hogy pontosan kirajzolódott előttünk a magisztrátus szerkezete több településen is.

Így 12 tagú volt a tanács Aszalón (1521, 3 bíró és 9 esküdt), Beregszászon (1377, 1436, 1451, 1518), Szigeten („senes” néven: 1457), Egerben ugyanakkor a bíró mellett 3, vagy 4 esküdt szerepelt (1410, 1434, 1456, 1513). Hódos községben 1505-ben két bírót és öt „ceterique cives”-t említ az oklevél.

Husztban a bíró és az esküdtek mellett huszonnégy „vén” is részt vett a vezetésben (1480). Ugyanezen a környéken Szöllősön – és ez egyáltalán nem véletlen, az egyes régiók városainak tanácsfelépítése között ugyanis van összefüggés – a két bíró mellett 12 esküdt és 24 „vén” alkotja a városvezetést. Técsőn 4 iudex és 12 „electi seniores” irányítja a helységet. Kurimán a bíró és az esküdtek mellett bizonyos „consulok” is a város vezetői voltak (1522), de Sztropkón is voltak ilyenek 1489-től. Jászáron 1416-ban a tanács a bíróból és kilenc esküdtekből állt, Leleszen pedig nagyon is hasonló módon (1+8) épült fel a tanács (1444), bár a

következő évben már csak egy bírót és öt esküdtet említettek. Terebesen 3 bíró és kilenc esküdt intézte az ügyeket. Ebből is remekül látszik, hogy a területileg közel eső mezővárosok önkormányzati rendszere intenzív hatást gyakorolt egymásra.

Pásztón 6 judices et iurati alkotja a tanácsot (1417), és Vári (14. század vége), valamint Szalárd mezőváros is ugyanezt a rendszert vette át (1507).

Nagymihályon szintén a fejlettebb városokra emlékeztető 12 (1+11) főből álló rendszer terjedt el (1506). Szatmáron is hasonló a helyzet már 1423-tól.

Miskolcon köztudomású, hogy két városrész volt, Ó- és Újmiskolc. A források alapján mindkét városrészben egy bíró és két esküdt működött, legalábbis ennyiről számolnak be az iratok. Néha a 2 esküdt helyett 4 található (pl. 1376), máskor 3. A megosztás a városi oklevelekben 1433-tól datálható. Ómiskolc oklevéladó szerepe valószínűleg erősebb lehetett a másik városrészénél, legalábbis erre utal, hogy az oklevelek legtöbbször ők adják ki. 1521-ben az újvárosi tanácsstagok szerepelnek ilyen ritka oklevélben. 1461-ben viszont nem szerepel ilyen megosztás, ugyanakkor consulokat is említenek, akik 1494-ben újra megjelennek. 1501-ben az esküdteket „iurati censum exigentes”-nek nevezik és ez innentől többször is előfordult. A miskolci magisztrátus szerepe jelentős volt, hiszen 1505-ben Muhi, Keresztes és Győr oppidumok főbírái a miskolciak útján tettek panaszt az adófizetési szokások megváltoztatása miatt. Panasztételnél amúgy a két Miskolc tanácsa együtt lép fel (1503).

Nagyhatvanban 1452-ben a bíró mellett csak egy esküdtet említettek, nyilván, ennél többnek kellett lennie. Sajószentpéteren 1+6 főből állt a magisztrátus, amely 1452-ben még Budával is levelezett egy oda költözött polgáruk sérelmei ügyében. Varannón hasonlóan, 1+5 főből álló rendszerben működött a tanács (1518).

Hierarchizáltabb városi hivatalszervezet meglétét tanúsíthatja, hogy Beregszászon néhány oklevél hátlapján relációs jegyzet is van (1428, 1436, 1451).

A vizsgált anyag további kiegészítéseket tesz lehetővé a mezővárosok feladatkörével kapcsolatosan is, a Patak környéki oppidumokkal foglalkozó disszertációmban megállapított funkciók mellett is. Megfigyelhető, hogy a feladatkörök átvétele a falvakra is kisugárzott, azaz a falusi bíró és segítői is egyre szélesebb funkciókat láttak el. A teljesség igénye nélkül lássunk erre néhány adatot..

1. Az ingatlanforgalom felügyeletével kapcsolatos, azaz adásvétel, örökítés és zálogosítás során kiállított oklevelek széles körben megjelentek térségünkben: Aszaló (1521); Beregszász (1349, 1377, 1436,); Eger (1410, 1434, 1456, 1513); Hódos (1505); Illésfalva (1467); Jászó (1416); Kurima (1413); Ingatlan fedezetű tartozásról van szó Leleszen (1444, 1445). Miskolcon 1376-tól szinte tömegesen jelennek meg az adásvételi és egyéb ingatlanszerződések. Nagymihályon 1506-ban és 1514-ben kerül oklevélbe ingatlanügylet, Pásztón 1417-ben, Rozsnyón 1488-ban, Sajószentpéteren 1458-ban jelenik meg a mezővárosi oklevélbe foglalt ingatlanügylet.
2. Nyugták, pénz vagy javak átvételéről: Bátor (1522); Huszt (1504); stb.
3. Hagyatéki ügyekben történő intézkedés: (Beregszász (1356, 1518); Huszt (1478).
4. Érdekvédelem: bebörtönzött jobbágy szabadon engedésére való felszólítás (Ajak, 1454) és Szacsúr 1507), lefoglalt javak visszaadására felhívás (Ajak, 1462, Debrecen 1457, 1482.), bírságpénz megfizetésére való felszólítás (Debrecen, 1475). Debrecen a 15. század második felében egyébként a földesúrnál panaszkodik a székelyhídi vásáron elszenvedett sérelmek miatt (DL 48053). Detrihvágás község egy ló vásárlással kapcsolatosan írt a bártfaiaknak ilyen levelet 1425-ben. A gálszécsiek 1455-ben két polgártársuk tulajdonát képező ló visszaadását kérik Bártfától. Ugyanez a levélírás oka 1461-ben is. Kurima ugyancsak ló elvétele miatt 1434-ben kért ítéletet Bártfától. 1484-ben Kurima egy polgár ártatlanságát bizonygatta Bártfának.

5. Gyakori volt a pénztartozás behajtását szorgalmazó mezővárosi tanács által írt levél is: Gálszécs (1515); Hannusfalva (1503); Héthárs (1482); Kurima (1482); Lubló (1467); Rozsnyó (1520). A bártfaiak tizennyolcan vendégeskedtek három napon át egy ruszkai lakos házában 1524-ben, csak éppen fizetni felejtettek el, amit a helyi tanács levélben panaszol be a bártfai bírónál. Sztropkón igen gyakran került erre sor, akárcsak Varannón. A polgárok itt egyértelműen szoros pénzügyi kapcsolatot ápoltak a bártfaiakkal.
 6. Megbízólevelek kiállítása: Beregszász (1366), Hosszúmező (1499).
 7. Több adat van bírói székről (*sede nostra iudiciaria*) is. Kurima (1434), Varsány (1474). Debrecenben 1526-ban egy hatalmaskodás ügyében fogott bírakkal hoznak ítéletet és elrendelik a javak visszaadását. Ugyanitt a Kállói Lökös János és Szilágyi Erzsébet közti perben is ők hirdetnek ítéletet (1475). A csengeri bírák 1448-ban a Homonnaiak egy jobbágynak ló lefoglalással kapcsolatos ügyében nemesekkel ítéleztek. Füleken szintén tanúbizonyítással hoznának ítéletet 1356-ban, de időközben a polgártársuk tanúja meghalt és ezért csak egyszerűen kijelentik, hogy az illető ártatlan. A madai bíró 1468-ban egy kifosztott személynek adja vissza 17 forintját, nyilván az uraság megbízására. Sztropkó 1521-ben egy malefactort megbilincsel és fogságba vetett a településen. A polgárok néha a királyhoz fordulnak ítéletért polgártársaik ügyében: Bátor (1498). A bírói széken hagyatéki ügyről is tárgyaltak olykor (Beregszász, 1451).
 8. A mezővárosok többször készítettek tanúvallomási jegyzőkönyveket, amelyeket indokolt esetben másik hatóságnak is. Adhatott ki egy tanács származás igazolást is, amit aztán elküldtek a megfelelő címzetthez. (Hannusfalva, 1509, 1526); Jósza (1524). Ez általában polgárjogszerzéshez kellett, vagy örökösödési ügyekben való döntéshez (Hannusfalva, 1468; Héthárs, 1421; Kurima, 1482;)
 9. Kereskedelmi ügyek felügyelete leginkább a civitasok szomszédságában fekvő településeket érintette. Hannusfalva bizonyítja Bártfának, hogy polgártársuk egy bártfainak megfelelő mennyiségű sört mért ki (1501), Héthárs 1511-ben romlott, egy helyi polgár által vásárolt hering ügyében járt el. Jekelfalva 1514-ben szintén halvásárlás miatt írt Bártfának. Hal okozott vizsályt Kurimán is 1522-ben és Sajószentpéteren 1520-ban.
- Persze voltak bonyolultabb ügyek is. Váralján 1493-ban a késmárki esküdtek és a lőcsei tanács képviselői is megjelentek és a három város együttesen nyilatkozott a lőcseiek árumegállító jogáról. A varannóiak 1494-ben egy halkereskedőjük kereskedelmi jegyét küldik el Bártfának, máskor meg egy varannói által vásárolt két tonna romlott hal helyett sürgetik a cserében ígért 10 ft értékű sör megküldését (1499). Jelentős öntudatra utal, hogy Debrecen tanácsa más városok gyakorlatára hivatkozva megtiltotta 1458-ban, hogy vásárukon idegenek görög szövegetekkel kereskedjenek kicsiben.
10. Összeírhatta egy mezővárosi kiadvány akár egy *confraternitas* szabályait is (Csetnek 15. század vége, DL 46565), vagy kiadhatott céhszabadalmat, mint a debreceni szűcsök esetében is történt 1449-ben. Nagyhatvan 1452-ben a helyi konventtel a tizedfizetés szabályairól kötött megálapodását foglalta saját oklevélbe. Érdekes, hogy ebben a pásztói szokásjogra utalnak a szabályokkal kapcsolatosan, ami emlékeztet az egyes városjogrendszerek középkori megjelenésére is.
- A közösségek közül több is hivatkozik saját pecsétjére az oklevél *corroboratio*jában: Aszaló (11521), Beregszász (1436-tól), Eger (1434-től), Hannusfalva (egyenesen „kispecsétről” beszél az oklevelük, ami azt jelenti, hogy volt ezek szerint egy, örökérvényű ügyekben használatos „nagypecsét” is (1503). A falu szinten lévő Hódos is hivatkozott ugyanakkor pecsétjére (1505), akárcsak Huszt 1504-ben, Illésfalva község 1467-ben, Kurima 1434-ben, 1522-ben. Nagyhatvan 1452-ben a szokásos pecsétjével pecsétel. Miskolc pecsétje 1389-ben már az *authenticus* jelzővel kerül említésre egy ingatlanszerződésben, 1523-ban pedig a

communitatis pecsétjének nevezik. Nagymihály 1506-ban hivatkozik pecsétjére, Szalárd egy évvel később, Sziget 1515-ben, Váralja 1493-ban, Técső 1456-ban, Varsány 1417-ben, Szatmár 1453-ban és még lehetne sorolni. Varannón 1504-ben a „szokásos” (usualis), 1515-ben pedig már a kispecsétet is említik. Általában ezt hasunálták levelezésük során. A város utolsó középkori kiadványán azonban remekül látszik a nagypecsét képe is (1525). természetesen, ez egy örök érvényű ügyet, házealadást foglalt írásba.

A községek a mezővárosi gyakorlat hatására nem csak átvették a mezővárosi tanács egyes jellemzőit, hanem társaikat is ilyennek látták. Ajak 1462. évi oklevele például a „providus” és „circumspectus” jelzőket használja a nagyhalászi bíró és esküdtek – szintén figyelemre méltó tény – megszólításakor 1462. évi oklevelében.

A mezővárosi öntudat megtestesítője, hogy többször említik a „város szabadságát” vagy jogát is a kiadványokban: Beregszász (1356), Huszt (1480); Miskolc (1469), Sziget (1515),

A földesúrral történő kapcsolattartás szintén a tanács feladata volt. Hódos község a 15. század elején (DL 82804) általuk elszenvedett hatalmaskodásról panaszkodik földesurának. Debrecen ugyanakkor 1485-ben arról ír levelében a bártfiaiaknak, hogy az úr beleegyezése nélkül a debreceni vám dolgában nem dönthetnek (1485). Sokat elmond a mezővárosi polgár önértékeléséről, hogy Kurima 1522. évi nyilatkozata szerint polgártársuk egyszerre concivis és a földesúr jobbágya. Lök falu 1500-ban egy hatalmaskodás miatt panaszkodik földesurának. Pásztó meg 1430 körül (DL 90327) egyenesen 2000 forintot akar kölcsönkérni. Persze nem véletlen az erős önbizalom az utóbbi esetben, 1407-ben a város elvben Buda jogaival lett félruházva.

Beregszász a beregi ispánnal egy nemes és a tarpai hospesek közti ügyben is eljár, amely bizonyára királyi városi eredetűre visszamenő fejlemény volt (1358). Szintén a beregszászi tanács intézkedik a Várin lakó jobbágyok vászonnal kapcsolatos tartozásakor (1359).

Szepsi város a földesúr kérésére a 15. század végén részletesen körülírja saját régi határait (DL 24616). Vári szintén hatalmaskodás ügyében ír földesurának a 14. szd. végén (DF 284788). Varsány igen sűrűn levelezett a földesúrral, de nem csak sérelmei ügyében. 1476-ban például elengedte a település taxáját is, tehát igen jó lehetett a viszony.

Túr mezőváros 1471-től hat ismert levélben fordult ügyes-bajos dolgaiban urához, Kállai Jánoshoz.

A fenti szempontok alapján és a kutatás során birtokba vett forrásanyag (adatbázisok stb.) segítségével tervezem, hogy az év folyamán egy nagyobb tanulmányban foglalom össze a térség mezővárosi fejlődésére vonatkozó ismereteimet.

A pénzügyi jelentésben tapasztalható eltérésekről.

Már a kutatás elején jelentős változás következett be ezen a téren. A 13. havi fizetés megszűntével az összeg és járulékai a kutatásai költségekhez kerültek át, és az OTKA állásfoglalása alapján a projekt során szabadon felhasználhatóvá váltak. Ezzel gyakorlatilag a kutatási keret összege a duplájára emelkedett. A pénzügyi tervtől történő kisebb eltérések ennek a többletnek köszönhetők. Ilyen eltérés volt a szlovák szakirodalom feldolgozására szánt összeg minimális megnövelése, illetve az, hogy – mivel ilyenrel a nekem kiosztott egyetemi szoba nem rendelkezett – beszereztem egy multifunkciós nyomtatót is. Emellett csak kisebb, nem tervezett beszerzések történtek: 4 angol nyelvű szakkönyvet és a számítógémem elromlott alkatrészeit (a három év alatt: egér, akkumulátor és adapter) fizettem ebből. A kutatási kereten megmaradt jelentős összeg elsősorban annak köszönhető, hogy – már csak a kutatás jellegéből következően is – egymagam észszerűen és indokoltan ennyi pénzt nem tudtam volna elkölteni, és csak azért, mert „van még pénz” a kereten, nem akartam szükségtelen beszerzéseket és utazásokat tenni.

Összefoglalás.

Úgy gondolom, hogy a munkatervben meghatározott célok (társadalomtörténet, földesúr és jobbágy kapcsolata, jogviszonyok stb.) döntő részét sikerült kidolgoznom. Talán az róható fel esetleg hiányosságként, hogy az utolsó év említett körülményei között nem sikerült egy nagyobb társadalomtörténeti összefoglalót, illetve a Kubinyi-féle centralitási pontrendszer kiegészítését végrehajtanom, ezt azonban az év folyamán a rendelkezésemre álló anyag és jegyzetek, táblázatok segítségével végre fogom hajtani.
Köszönöm az OTKA három éves támogatását a kutatáshoz!

Dr. Gulyás László Szabolcs s. k.
főiskolai adjunktus
Nyíregyházi Főiskola BTMK
Történettudományi és Filozófiai Intézet